

Barnetimen for de minste

Anne-Cath. Vestly er sammen med Thorbjørn Egner og Alf Prøysen tre av de mest markante barnebokforfatterne i Norge etter krigen. Gjennom *Barnetimen for de minste* på NRK radio fikk dette trekløveret sitt store gjennombrudd gjennom den norske én-kanals kringkastning på et tidspunkt da radioen nettopp hadde blitt allemannseie (Birkeland, Risa & Vold 2005 175). Med en hel nasjon samlet foran radioapparatet fikk de dermed en historisk mulighet til å slå gjennom hos det norske folk, på tvers av generasjonene.

Anne-Cath Vestly skrev på denne tiden direkte for NRK og Barnetimen. Dermed var alle tekstene hennes skrevet med utgangspunkt for å leses opp på radio. De første fortellingene om Ole Aleksander Filibom-bom-bom ble sendt i *Barnetimen for de minste* i 1952. Historiene ble populære og forlaget Tiden sikret seg rettighetene til å utgi fortellingene i bokform. Hennes første bok *Ole Aleksander Filibom-bom-bom* kom ut i 1953. Flere bøker om Ole Aleksander fulgte så raskt før seriens femte (og siste) bind kom ut i 1958. Alle bøkene var illustrerte av ektemannen, billedkunstneren Johan Vestly (Birkeland et al. 2005 194).

I denne oppgaven skal jeg se nærmere på Anne-Cath. Vestlys bøker om Ole Aleksander og hvordan bøkene avspeiler tiden de er skrevet i. Videre vil jeg forsøke å belyse om tiden har gått fra disse fortellingene, eller om de fremdeles fascinerer små barn.

Hvordan avspeiler tekstene sin samtid?

Bøkene handler om Ole Aleksander på 4 ½ år som bor sammen med mor, far og puddelen Puffen i det høyeste huset i en stor by. Selv om det ikke kommer direkte fram i teksten er det tydelig at den store byen er, eller i det minste er inspirert av, Oslo.

Beskrivelsen av storbyen bærer bare tidvis preg av å være skrevet for mer enn femti år siden. Gamle ”institusjoner” som melkemannen og parktanta tilhører naturligvis ikke dagens urbane bybilde, men det finnes ellers ikke så mange miljøbeskrivelser i den første boka om Ole Aleksander som plasserer boka til 1950-tallet. En liten gutt som blir redd når heisen stopper mellom to etasjer og som blir fascinert over rulletrappa på kjøpesenteret er gjenkjennbart også i vår tid og vanskelig å plassere tidsmessig. Dette er en vanlig gutt som liker å renne på rattkjelke om vinteren og leke med vennene sine. Avstanden mellom bygd og by kan nok virke like stor som avstanden mellom gammel og ny tid for enkelte lesere. Beskrivelser av en blokkleilighet i 7. etasje med heis og storbyens transportmidler

som trikk og t-bane (mørketrikken) er nok like ”eksotisk” for en 4-åring i distriktene som en parktante og en melkemann.

Dette realistiske bymiljøet var et forholdsvis nytt fenomen i norske barnebøker på denne tiden. I følge Oddvin Alfarnes var Anne-Cath. Vestly ”en av de første som flyttet familiens og småbarnets hverdag ut av det lykkelige liv på landet, til byens mer mangslungne boforhold” (Alfarnes 1999 109). Flere var på denne tiden kritiske til slik storbylitteratur som etter sigende bare ville appellere til bysbarna og ikke til barn i distriktene. Bøkene solgte uansett godt og i 1957 var de første fire bøkene i serien om Ole Aleksander kommet ut i et opplag på rundt 100 000 eksemplarer (Birkeland et al. 2005 196).

Et annet element som kan være med på å tidfeste denne boka er Ole Aleksanders mor som er hjemmeværende med sønnen, mens far jobber og forsørger familien. Her må det nevnes at Vestly kom sterkere tilbake, og var tidlig opptatt av kjønnsroller og likestilling. Allerede i *Lillebror og Knerten* fra 1962 går mor ut i jobb, mens i *Aurora i blokk Z* fra 1966 jobber mor mens far er hjemmeværende (riktignok som doktorgradskandidat) (Birkeland et al. 2005 196).

Teksten gjenspeiler også sin samtid gjennom formidlingen av datidens verdisyn og moral på andre måter enn likestillingsproblematikken. Her setter man fellesskapet, og da særlig familien, foran individualistene. Dette kommer blant annet til uttrykk i kapittelet ”Julepresanger” der far kjøper en kjelke til *hele* familien. Først forklarer far Ole Aleksander hva en familie er. Deretter må alle være med å betale for kjelken. Far tar 10 kroner fra bankboken til Ole Aleksander, mor betaler litt mer mens far betaler mest siden han også skal betale for Puffen. I neste kapittel er alle fire med og aker på familiens nye kjelke (Vestly 1985 67-96). Kapittelet ”Julepresanger” belyser også etterkrigstidas nøysomhet da kjelken er den eneste presangen de tar seg råd til å kjøpe denne julen. Mor tar opp dette når hun gir far sitt bidrag til kjelken. Her nevner hun at pungen nå er tom, at alle tantene snakker om maten som er så dyr og at bestemor og bestefar heller ikke har mer enn de trenger” (Vestly 1985 69).

”Tiden har gått fra disse fortellingene, de fascinerer ikke lenger barn i vår tid”.

Når man ser på salgstall som eneste indikator på popularitet burde det ikke være grunnlag for å diskutere hvorvidt Anne-Cath. Vestlys bøker fremdeles fascinerer barn. I denne sammenheng kan det være nyttig å gå bak salgstallene for å se litt nærmere på hvem som *egentlig* kjøper og leser bøkene til Anne-Cath. Vestly.

Aslak Sira Myhre var tidligere leder for *Foreningen !les*, en organisasjon som jobber med å fremme lesing blant barn og unge i Norge. I en debatt på nettstedet *barnebokkritikk.no* fronter han nyere norsk barnelitteratur og argumenter for at *Foreningen !les* ønsker ”å sette fokus på hvem som kjøper barne- og ungdomsbøker, og tendensen til at realistiske forfatterskap overvintrer fordi foreldre og besteforeldre ikke kjenner dagens bøker, men ønsker å gjenskape sine egne gode leseøyeblikk” (Myhre 2006).

Dersom Aslak Sira Myhre har rett i denne tendensen, snakker han her om nettopp den kjøpergruppen som opprettholder de gode salgshallene til en forfatter som Anne-Cath. Vestly. Dagens foreldre- og besteforeldregenerasjon fikk gjennom hele barndommen ”gode leseøyeblikk” servert av ”Hele Norges Mormor” på riksdekkende radio og etter hvert også på tv.

Men selv om *Barnetimen* og NRK la til rette for Anne-Cath. Vestlys popularitet på en måte som dagens norske barnebokforfattere bare kan drømme om, er ikke dette hele forklaringen. De fleste andre forfatterne som var innom *Barnetimen* kan i dag ikke måle seg med Vestlys popularitet. Hva er så hemmeligheten bak Anne-Cath. Vestlys fortellinger som har trollbundet generasjoner og fremdeles selger bedre enn dagens barnebokforfattere.

Barns synsvinkel og snakkende hus

Dersom jeg skal plassere bøkene om Ole Aleksander i forhold til målgruppe blir det naturlig å sette dem i kategorien småbarnsbøker. Både språket og ikke minst handlingen passer nok best for barn i aldersgruppen mellom 4-8 år. Dermed blir det ganske naturlig å anslå at disse bøkene mest blir brukt til høytlesning, enten hjemme, i barnehagen eller på skolens småbarnstrinn. Bøkene er som tidligere nevnt skrevet med høytlesning (*Barnetimen*) som utgangspunkt, og er således bygget opp av flere forholdsvis korte og episodiske kapitler, som gjerne inneholder en sang, og skulle dekke 20 minutter med radiosending (Birkeland et al. 2005 196)

Et litterært virkemiddel i bøkene om Ole Aleksander er måten forfatteren gir liv til døde ting (besjeling). Boka starter med at huset som Ole Aleksander bor i gjennom en monolog uttrykker stolthet over å være det største huset i byen. Senere i kapitlet, når Ole Aleksander kjører heisen opp og ned, begynner huset å le siden heiskjøringen ”ki-ki-kiler så skrekkelig!” (Vestly 1985 17).

Det som trolig har vært den største faktoren for Anne-Cath. Vestlys popularitet er hennes evne til innlevelse, og ikke minst innsikt, i småbarnets nysgjerrige verden. Forfatteren klarer på en troverdig måte å se verden gjennom Ole Aleksanders øyne. Måten han leker, tenker og snakker på formidles på

en måte som henvender seg direkte til små barn. Barnets rollelek og følelser blir tatt på alvor, samtidig som språket er enkelt og intimt (Birkeland et al. 2005 196).

Det nye trekløveret

Sommeren 2003 dukket det opp et nytt trekløver barnebokforfattere som utfordret landets etablerte barnebokforfattere som Vestly, Prøysen og Egner. Arne Svingen, Reidar Kjelsen og Sverre Henmo fikk mye medieoppmerksomhet da de lanserte sitt *Barnebok-manifest 2003*, tusjet på dodøra til Deichmanske bibliotek. Gjennom det ti punkter lange manifestet lovet forfatterne blant annet å skildre verden slik den er, ikke skrive for å bli likt av voksne og ikke la bøkene styres av etikk, moral, pedagogikk eller politisk korrekte strømninger. I et intervju med Dagbladet sier forfatterne at noe av bakgrunnen for manifestet er et opprør mot at dagens norske barn serveres 50 år gamle barnebokklassikere. Reidar Kjelsen hevder i intervjuet at mange av disse bøkene er totalt utdaterte og at barna trenger noen stemmer som snakker deres eget språk. De er også oppgitt over at en relansering av Anne-Cath. Vestlys Knerten-bøker kommer i et førsteopplag på 13 000 eksemplarer mens vanlig opplag på en barnebok i Norge er 2 500. De tre forfatterne vokste selv opp med barnebøker som alltid hadde en lykkelig slutt, der det alltid var de andre som var slemme og ingen barn brukte ord som foreldrene ikke likte. Arne Svingen mener at mange, også nyere barnebøker, først og fremst er skrevet for å appellere til voksne. ”De blir ofte prisvinnere, men mange av bøkene som virkelig går rett hjem hos ungene, er helt annerledes enn de som verdsettes av litteraturvitere og den slags” (Ørslie 2003).

Realisme for de minste?

I artikkelen ”Anne-Cath. Vestly og realismens problem” tar Oddvin Alfarnes et oppgjør med bildet av Anne-Cath. Vestly som norsk mester i småbarnsrealisme. Han påpeker at bøkene vurdert opp mot motsetningsparet idyll - realisme er idealiserende og harmoniserende. Han mener forfatteren beskriver mennesker slik de burde være, og ikke slik de faktisk er og omtaler Vestlys bøker som litteratur for snille barn (Alfarnes 1999 103).

Dersom Vestly ikke beskriver verden slik den er, har vi altså tre forfattere som har manifestert at de skal gjøre nettopp dette. Som jeg var inne på tidligere finner man noen klare referanser fra 50-tallets miljø og verdisyn i Ole Aleksander-bøkene. Spørsmålet blir om disse referansene er så tydelige, og blir så forstyrrende for små barn, at den gode leseopplevelsen blir redusert? En hverdag som barn kan kjenne seg igjen i, skrevet på et språk som barna bruker er nok i mange sammenhenger positivt, men blir nok en viktigere faktor når barna blir eldre. Personlig mener jeg at det finnes aspekter ved

virkeligheten som de minste barna godt kan skjermes for. Her er det mer snakk om å pakke inn den virkelige virkeligheten, enn å fortelle om gårdsdagens virkelighet.

En annen forfatter, Henrik Hovland, uttaler til Aftenposten at han er lei av at nye barnebøker blir oversatt i media. På linje med *manifest-trioen* er han enig i at barna fortjener en virkelighet de kan gjenkjenne seg i, og at mye har forandret seg fra Anne-Cath. Vestlys storhetstid på femti- og sekstitallet til i dag” (Korsvold 2004). Han mener allikevel at klassikerne ofte er bra, men at balansen mellom ny og gammel litteratur i dagens samfunn er for dårlig, og at flere nye bøker og forfattere bør slippe til.

Nye barn, nye bøker

Andre, som litteraturforsker Åse Marie Ommundsen ved Universitetet i Oslo, har gått mer vitenskaplig til verks. Hun mener at tematikk og fortellerstruktur i barnelitteraturen har endret seg, og at denne endringen gjenspeiler det faktum at barna og barndommen har endret seg. ”Mange av de nye bøkene ville nok ikke fungert for femti år siden. Dagens barn har blant annet lært seg å forstå raske skift og hopp inn og ut av forskjellige lag i historien gjennom tv-titting” (Naalsund 2007 19).

I artikkelen ”Barndom i senmoderniteten” argumenterer hun for to bevegelser innen barnelitteraturen: barnliggjøring av voksentilstanden og voksengjøring av barndommen (Ommundsen 2006 23). Dette tar hun videre i en artikkel i *Bok og samfunn* der hun hevder at disse tendensene møtes og smelter sammen til ”allalderbøker”. Dette begrepet forklarer hun som ”bøker som henvender seg til både en voksenleser og en barneleser samtidig, og ikke til den ene på bekostning av den andre” (Naalsund 2007 18). Ommundsen setter disse bøkene opp som en motsetning til de klassiske barnebokforfatterne, som Anne-Cath. Vestly og Thorbjørn Egner, som henvender seg direkte til barnet uten å ta hensyn til den voksne leseren.

Det jeg finner interessant med Ommundsens forskning er hennes syn på selve barndommen som et ikke-statisk konsept i gradvis endring, og at denne endringen stiller nye krav til barns litteratur. Når hun peker på at nyere barnelitteratur ikke ville fungert for 50 år siden, kan man stille seg spørsmålet om 50 år gammel litteratur fungerer i dag? Hennes artikler gir ikke noe svar på dette, men jeg finner ingen automatikk i at barns nye evner til å forstå og raskere oppfatte flere lag i historier, gjør at de mister evnen til å glede seg over historier med flatere struktur.

Mangfold og fascinasjon

Om små barn fortsatt lar seg fascinere av Anne-Cath. Vestlys barnebokunivers er et komplisert spørsmål med et sammensatt svar. Som jeg har forsøkt å belyse finnes det flere som mener at disse tekstene er utdaterte både tematisk, språklig og strukturelt

Verden har endret seg siden Ole Aleksander var en liten gutt i en stor by, som barn flest og selve barndommen gradvis har endret seg siden 1953. Til tross for disse endringene tror jeg man kan finne barn i 2007 som kan ha gode leseopplevelser med disse bøkene, på samme måte som man i 1953 sikkert kunne finne barn som ikke likte å høre på *Barnetimen for de minste* på radio.

Det viktigste er at det finnes et mangfold for både barn og foreldre og at lærere, bibliotekarer og andre som jobber med litteraturformidling kjenner til dette mangfoldet innen nyere og eldre barnelitteratur.

I en verden der flere har gått langt i å erklære bokas og barndommens død trenger vi kanskje en liten kar på 4 ½ år som heter Ole Aleksander Filibom-bom-bom.

- Alfarnes, O. (1999). Anne-Cath. Vestly og realismens problem. I:H.H. Skei & E. Vannebro (Red.), Norsk litterær årbok 1999 (s90-119). Oslo: Samlaget
- Birkeland, T., Risa, G. & Vold K.B. (2005). Norsk barnelitteraturhistorie. (2. utg.). Oslo:Samlaget
- Korsvold, K. (2004, 5. november). Barnebøker blir oversett. Aftenposten. Lokalisert 30. mai 2007 på Verdensveven:
http://www.aftenposten.no/kul_und/article905768.ece
- Myhre, A.S. (2006, 12. januar). Ikke så underlig, men godt for noe. Meldingen sendt til <http://www.barnebokkritikk.no/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=11>
- Naalsund, P.T. (2007). Den nye barneboka: for både barn og voksne. *Bok og samfunn*, 2007(8), 18-19
- Ommundsen, Å.M. (2006). Barndom i senmoderniteten. I: P.O. Kaldestad & K.B. Vold (Red.). Årboka: litteratur for barn og unge 2006 (s23-34).Oslo:Samlaget
- Vestly, A. (1985). Ole Aleksander Filibom-bom-bom. [Stabekk]:Bokklubbens barn
- Ørslie, G.A.R. (2003, 12. juli). Rampestreker. Dagbladet (Del:2) s.38